

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 76 | 2022 | št. 3-4 (166) | str. 281–565

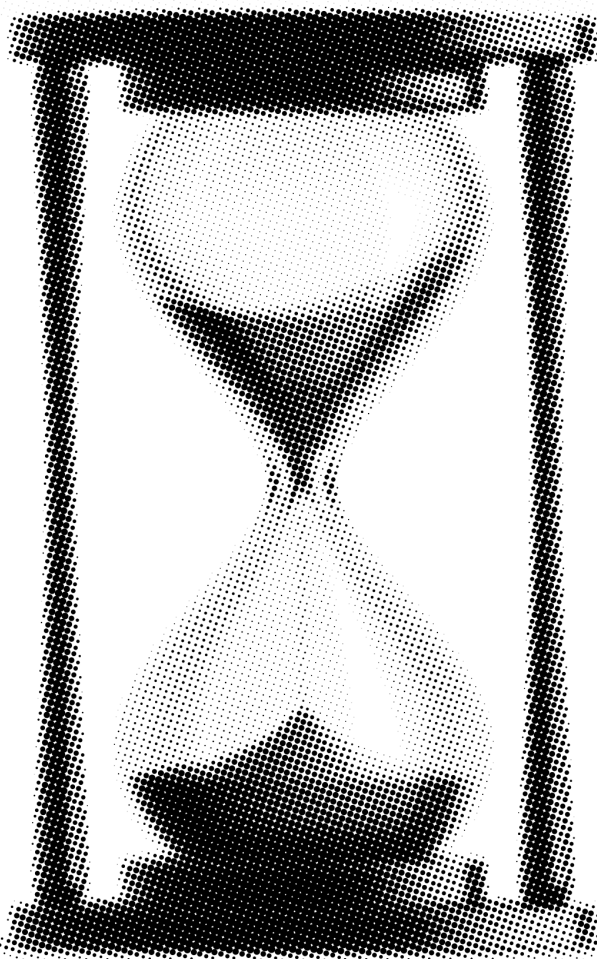

Rajko Bratož, *Hieronymus als Zeithistoriker. Sein Blick auf die Krisenerscheinungen und auf den Untergang des Imperium Romanum* • Maurizio Levak, *Kasnoantičke ostave novca u Istri kao odraz sigurnosnih prilika na prostoru između Panonije i Padske nizine* • Janez Höfler, *Razmisleki ob novi monografiji o Turjaškem gradu in Turjačanih* • Gašper Oitzl, *Železarske skupnosti na Kranjskem v poznem srednjem veku* • Lucija Zala Bezljaj, *Religija in politično v ancien régimeu* • Ivan Smiljanič, *Javni spomin na ustreljene na Suhem bajerju v Ljubljani* • Jelka Piškurič, *Priseljevanje v Slovenijo s področja nekdanjih jugoslovanskih republik v času socializma in njegov odmev v javnost* • Oskar Opassi, *Spolne vloge v samoupravnem delavskem tisku: primer glasila kolektiva Delamaris 1974–1990* • Peter Mikša, *Jure K. Čokl, Slovensko osvajanje osemstisočakov (1975–1995)*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 76 | 2022 | št. 3-4 (166) | str. 281–565

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 30. septembra 2022.

Prevodi: Saša Mlacović (angleščina, nemščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2022: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBASI2X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom: ABO grafika d.o.o.

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, november 2022

Naklada: 780 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on September 30, 2022.

Translated by: Saša Mlacović (English, German)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2022): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBAS12X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, November 2022

Print Run: 780 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

Razprave – Studies

- Rajko **Bratož**, Hieronymus als Zeithistoriker. Sein Blick auf die Krisenerscheinungen und auf den Untergang des Imperium Romanum288–315
 Hieronim kot zgodovinar svoje dobe: njegovi pogledi na krizne pojave in zaton Rimskega cesarstva
- Maurizio **Levak**, Kasnoantičke ostave novca u Istri kao odraz sigurnosnih prilika na prostoru između Panonije i Padske nizine316–335
 Coin Hoards from Late Antiquity in Istria as a Reflection of the Security Situation in the Area between Pannonia and the Po Valley
- Janez **Höfler**, Razmisleki ob novi monografiji o Turjaškem gradu in Turjačanih.....336–351
 Remarks about the New Monograph on Auersperg Castle and the Auerspergs
- Gašper **Oitzl**, Železarske skupnosti na Kranjskem v poznem srednjem veku352–396
 Iron-Making Communities in Late Medieval Carniola
- Lucija Zala **Bezljaj**, Religija in politično v *ancien régime*.....398–429
 Religion and Politics in the *Ancien Régime*
- Ivan **Smiljanić**, Javni spomin na ustreljene na Suhem bajerju v Ljubljani430–463
 Public Memory of Victims Executed at Suhi Bajer in Ljubljana
- Jelka **Piškurić**, Priseljivanje v Slovenijo s področja nekdanjih jugoslovanskih republik v času socializma in njegov odmev v javnost.....464–491
 Jelka Piškurić, Priseljivanje v Slovenijo s področja nekdanjih jugoslovanskih republik v času socializma in njegov odmev v javnost
- Oskar **Opassi**, Spolne vloge v samoupravnem delavskem tisku: primer glasila kolektiva Delamaris 1974–1990492–509
 Gender Roles in the Workers' Socialist Self-Management Press: The Newsletter of the Employees of Delamaris 1974–1990

Peter Mikša , Jure K. Čokl , Slovensko osvajanje osemtisočakov (1975-1995)	510–532
Slovene Ascents of Eight-Thousanders (1975–1995)	

V spomin – In memoriam

Radoslav-Rade Petrović (Darja Mihelič).....	534–537
---	---------

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Mark Bailey, Black death: Economy, Society and the Law in fourteenth-century England (Nina Ošep).....	540–542
Klemen Kocjančič, Red mrtvaške glave pod Alpami: Enote in ustanove Waffen-SS na Slovenskem med drugo svetovno vojno (Blaž Štangelj)	543–546
Žarko Lazarević, Delo in zemlja. Male študije kmečkega sveta (Marta Rendla)	547–553
Ivan Smiljanić (ur.), Sočutje in stigma: Družbene razlike in revščina v slovenski novejši zgodovini (Maja Lukanc)	554–556

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	558–561
Instructions for Authors	
Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 76, 2022	562–565
Annual Content of Zgodovinski časopis – Historical Review 76, 2022	

Ocene in poročila

Žarko Lazarević, **Delo in zemlja. Male študije kmečkega sveta**. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2022, 255 str.

Konec avgusta 2022 je kot 47 knjiga v Zbirki Razpoznavanja/Recognitiones v založbi Inštituta za novejšo zgodovino izšlo delo v mednarodnem in slovenskem prostoru uveljavljenega zgodovinarja dr. Žarka Lazarevića. S knjigo *Delo in zemlja*, ki nosi podnaslov *Male študije kmečkega sveta*, kot v uvodnem delu pojasni avtor, se Lazarević vrača na izhodišče svoje raziskovalne poti – k zgodovini kmetijstva in kmečkega sveta. Knjiga tako predstavlja izjemno zrelo delo tega gospodarskega zgodovinarja. Nastajalo je prav za prav vzporedno ob raziskovanja tematik, ki se jim je posvečal v desetletjih svoje raziskovalne poti, vse od industrializacije, bančništva, zadružništva, vloge države in regulacije, dolgoročnih strukturnih sprememb in merjenja poslovne uspešnosti podjetij do razvoja ekonomske zgodovine kot discipline. Čeprav se je zdelo, da se z njimi odmika od kmečke in kmetijske problematike, pa se je s časovne distance izkazalo, da je vse čas sledil posameznim fenomenom podeželskega prebivalstva.

Z raziskovanjem agrarne zgodovine, kar je pomenilo spoznavanje življenjskih razmer večinskega dela prebivalstva Slovenije, se je Lazarević začel ukvarjati na začetku raziskovalne poti. Tema doktorske disertacije so bili namreč kmečki dolgovi. To avtor opredeli kot izvrstno izhodišče za vstop v svet »velike« gospodarske zgodovine. S poglobljanjem v kmečko zadolževanje, kjer so se prepletale in prekrivale različne teme, so se mu izrisovali svetovi logike kmečkega gospodarstva in praks gospodarjenja, socialnih stisk podeželskega prebivalstva, kriznih razmer, družbenih, spolnih in premoženjskih razlik; socialnih odnosov na vasi, revščine in bogastva, trdega boja za kruh, solidarnosti in sebičnosti, izobraževanja, socialne in ekonomske modernizacije, zadružništva kot prakse in ideologije, bančništva; relativnih cenovnih razmerij med kmetijskimi pridelki in industrijskimi izdelki, kmetijske in splošne gospodarske politike, prodiranje kapitalizma v družbeno in gospodarsko življenje.

V prvem delu knjige predstavi makrozgodovinske procese. Odpira vprašanja dolgoročnega ekonomskega položaja kmetov in kmetijstva, donosnosti kmetij in kmečkega dela ter predstavi percepcije in razumevanje zadolževanja, socialnih in ekonomskih konfliktov na podeželju ter preizkušenj kmečkega racionalizma v vojnih razmerah. V drugem pa opozori na posamezne fenomene v zgodovini kmetijstva, kot so prestrukturiranje kmečke strukture na primeru pridelave koruze, vznik in

razvoj mlekarske industrije, vinogradništva ob upoštevanju naraščanja formalne in neformalne izobrazbe kmečkega prebivalstva.

V okviru makrozgodovinskih procesov obravnava ekonomsko modernizacijo kmetijstva in socialno modernizacijo kmečkega prebivalstva od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne ter njunega povsem novega položaja v komunistični ureditvi v obdobju po drugi svetovni vojni. Avtor ugotavlja, da so kmete pred drugo svetovno vojno dojemali kot aktivne dejavnike razvoja. Predvsem večji kmetje naj bi delovali kot podjetniki. Dolgoročna kmetijska politika naj bi jih tudi z državnimi subvencijami spodbudila k investicijam v modernizacijo (prestrukturiranje) kmetijske proizvodnje in k integriranju različnih virov dohodkov. Splošno sprejeto je bilo, da kmečka ekonomija vključuje kombinacijo različnih komplementarnih znanj in izkušenj ter, da so kmetije in vaški svet mikrokozmos prepleta različnih ekonomskih in medpanožnih razmerij. Avtor opozori na politike diverzifikacije kmečkih dohodkov, ki so kmetom pomagale pri vstopu v svet kapitalistične ekonomije in jim odpirale prostor socialne modernizacije. Diverzifikacijo oziroma integracijo dohodkov je kmečko prebivalstvo prakticiralo ne le iz nujnosti, temveč tudi iz želje po večji dohodkovni stabilnosti in izboljšanju življenjskih razmer. Za širitev virov dohodkov pove, da so bile pomembne emigracija, zaposlitev na drugih kmetijah in kmečka proizvodnja različnih izdelkov.

V prvem delu avtor spregovori tudi o razdrobljeni posestni strukturi kot temeljnem dejstvu, ki je v obdobju med obema vojnama določalo rezultate kmečkega dela, strukturo kmečke ekonomije in življenjske pogoje na podeželju. Popis kmetij iz leta 1931 je namreč pokazal, da je bila tretjina kmetij manjših od dveh hektarjev, četrtna pa je imela zemlje do pet hektarjev. Smotrno obdelovanje je omejevala tudi parcelna porazdelitev—razdelitev na manjše parcele na različnih lokacijah. Enake razmere so bile tudi pri lastništvu gozda. Avtor tudi pojasni, da sta bila zemlja in gozd nujni sestavini preživetja na podeželju. Zato so bile vseskozi prisotne težnje po politični intervenciji, ki bi uravnotežila posestno strukturo. Ideal, ki je prevladoval, je bila okoli pet hektarjev velika kmetija. Ta naj bi s svojimi potenciali zagotavljala preživetje kmečke družine.

V okviru teh prizadevanj avtor predstavi tudi agrarno reformo ob koncu prve svetovne vojne, s katero so želeli regulirati zemljiške odnose. V novi državi, kraljevini SHS, so z zakonom iz februarja 1919 določili, da se »proti pravični odškodnini« razlastijo vse veleposesti v državi. Razlaščeno zemljo naj bi dodelili podeželskemu prebivalstvu brez zemlje in kmetom, ki je niso imeli dovolj. Vse večje gozdne komplekse pa so sklenili poddržaviti; kmetom v njih pa priznati pravice do paše, drv za kurjavo in do potrebne količine stavbnega lesa. Določili so, da se razlasti samo tista zemlja, ki je presegala maksimum. V Sloveniji je to pomenilo 75 hektarjev obdelovalne zemlje, skupno pa ne več kot 200 hektarjev. Upravičenci naj bi razlaščeno zemljo dobili v začasni zakup do dokončne uskladitve zakonodaje. Agrarna reforma v Sloveniji, s katero so stare lastnike z odškodnino prikrajšali le za dobro polovico, je praviloma zajela le tiste, ki niso prevzeli državljanstva nove države (t. i. agrarne elite fevdalnega in tujerodnega izvora, tj. lastnike tuje narodnosti, kot so bili Attemsi, Thurni, Windischgrätzi, Auerspergi itd.). Pojasni, da so

zgodovinarji v izvedbi jugoslovanske agrarne reforme videli odpravo »polfevdalnih odnosov« v Bosni in Hercegovini ter na Kosovu. V Vojvodini in na Kosovu pa da so z njo želeli doseči še spremembo etnične strukture v prid povečanja deleža srbskega prebivalstva. Pove, da agrarna reforma ni dala pričakovanih rezultatov. Ker je bilo veleposestev z velikimi kompleksi obdelovalne zemlje ali gozda zelo malo, in obratno, kjer so bili gozdovi, je bilo malo obdelovalne zemlje, je agrarna reforma imela le komaj opazen vpliv na posestno strukturo. V vsakdanjem življenju je to pomenilo, da so kmetije še vedno morale skrbeti za dodatne vire dohodkov v procesu socialne modernizacije.

Avtor predstavi tudi akutni ekonomski in socialni problem na podeželju – agrarno prenaseljenost. Rast prebivalstva je namreč prehitevala rast produktivnosti v kmetijstvu. Da bi sledili večji pridelavi hrane, so zniževali število živine in širili obdelovalne površine. Ker je bila živinoreja najdonosnejša panoga, je to imelo negativne učinke v kmetijstvu. Agrarna prenaseljenost je bila odvisna tudi od donosnosti kmečkega dela. Avtor pojasni, da je donos začel naraščati šele pri kmetijah, ki so bile velike okoli deset hektarjev. Ker so kmečke družine povprečno šteje več kot pet članov, so majhne kmetije zagotavljale komaj le golo preživetje. To je pomenilo, da so majhni kmetje za investicije v socialno in ekonomsko modernizacijo morali imeti še dodatne vire dohodkov. Avtor to ponazori z velikostjo kmetij. Med kmetijami, ki so imele večino dohodka izven kmetijstva, je bila polovica takih, ki so imele en hektar zemlje. Sledile so jim kmetije z do dvema hektarjema in kmetije z dvema do petimi hektarji. Med kmetijami, ki so imele večino dohodkov izven kmetijstva, jih 84 odstotkov ni imelo več kot pet hektarjev zemlje. Dvajsetim odstotkom vseh registriranih kmetij je bil prvenstveni vir dohodkov izven kmetijstva. Kot pojasni avtor, je bilo za podeželje tudi značilno, da je obseg delovne sile prehiteval količino dela v kmetijstvu – prisotni sta bili prikrita brezposelnost oziroma podzaposlenost. Opozori tudi na številne kratkoročne in dolgoročne procese, ki so prispevali k zniževanju agrarne prenaseljenosti, kot so emigracija, zaposlitev izven kmetijstva, zniževanje natalitete, povečevanje obdelovalnih površin, rast produktivnosti, zmanjševanje črede domačih živali, kmečka obrt in industrializacija.

Četudi je slovenski prostor od konca 19. stoletja doživel napredek industrializacije, gospodarsko rast, zniževanje natalitete in rast produktivnosti kmetijstva, pa Lazarevič pove, da je bilo podeželje v obdobju med obema vojnama ujeta v akutne kratkoročne stiske. Značilna je bila počasnost dolgoročne perspektive. S strategijami kratkoročnega lajšanja stisk, kot so mezдно delo, emigracija, kmečka obrt, so presegali dohodkovno omejenost malih kmetij. Poudari tudi, da so bile strategije integriranja dohodkov praviloma vpete v okvire neformalne ekonomije, kar je pomenilo, da so bile pobude in prakse razpršene, redkokdaj obdavčene in so tako občutno prispevale k lajšanju vsakodnevnih življenjskih tegob kmečkega prebivalstva. Med načini razpršitve dohodkov omeni začasno, najemniško delo na drugih kmetijah, sezonske selitve v tujino, domačo obrt in kmečko proizvodnjo različnih izdelkov. Pojasni, da so migracije predvsem kmečkega prebivalstva v ZDA in evropske države veliko prispevale k zmanjševanju agrarne prenaseljenosti in stopenj nezadostne zaposlenosti, a da te do začetka prve svetovne vojne

dolgoročno niso rešile problema prenaseljenosti. Da pa je izseljevanje omogočilo delno posodabljanje kmetijstva. Ker se je v obdobju med obema vojnama odnos do migracij globalno spremenil, so agrarno prenaseljenost blažile sezonske migracije. Med strategijami lajšanja stisk malih kmetij je izpostavil kot najpomembnejšo kategorijo pridobivanja dodatnega dohodka, mezno delo. Pri tem je opozoril, da je pri zaposlitvah v kmetijstvu in gozdarstvu treba ločiti stalno zaposlitev od začasne. Pri stalni zaposlitvi so posamezniki opravljali vsa kmetijska, gozdarska ali gospodinjska dela (hlapci, dekle). Zanje je bilo značilno, da niso bili poročeni in da so bili del kmečkega gospodinjstva. To je pomenilo, da so živeli na kmetiji zaposlitve. Plačilo so dobivali v naturalijah in le občasno v denarju. Medtem so bile začasne zaposlitve sezonske. Aktualne so bile na kmetijah z več kot desetimi hektarji zemlje. Za velik del podeželskega prebivalstva je bilo tovrstno najemno delo vitalnega pomena.

Na kmetijah, ki niso presegle petih hektarjev, je bilo namreč le 40 odstotkov delovnega časa namenjenega kmetijskim dejavnostim. V procesu diverzifikacije dohodkov so se kmetom ponujale različne kmečke obrti, kot so platnarstvo, klobučarstvo, slamnkarstvo, krojaštvo in šiviljstvo, krznarstvo, mesarstvo, čevljarstvo, usnjarstvo, mizarstvo, tesarstvo, kolarstvo, sedarstvo, mlinarstvo, sodarstvo, ključavničarstvo, škafarstvo, proizvodnja zobotrebcev, košar, kmečkega orodja (izdelovanje grabelj in vil), žagarstvo, pridobivanje apna, oglarjenje itd. Lahko so tudi trgovali z mešanim blagom, divjimi ptiči, gozdnimi sadeži in zdravilnimi zelišči, s suho robo, lahko so tudi krošnjarili in prodajali na sejmi ipd. Avtor ocenjuje, da je bila v obdobju med obema vojnama življenjska raven vsaj četrtnine prebivalstva močno odvisna od dohodka izven agrarnih dejavnosti. Izpostavi tudi pomen gozda v procesu integriranja različnih dohodkov. Z nabiralništvom, ki ga je ponujal gozd, je prebivalstvo namreč zadovoljevalo del prehrabnih potreb. Kot surovino pa je gozd ponujal les in tudi kmetom omogočal ukvarjanje z lesno trgovino. Les jim je predstavljal relativno stabilen vir dohodkov in jim obenem služil kot najpomembnejši energetski vir za ogrevanje in kuhanje.

Precej pozornosti avtor nameni tudi vprašanju zadolženosti kmečkega prebivalstva. Ugotavlja, da je ta ostajala temeljno ekonomsko vprašanje do druge svetovne vojne, in, da je bila rezultat kompleksnih družbenih in osebnostnih razmerij in razmer. Poudari, da je bilo zadolževanje v širšem kontekstu posledica ekonomske in socialne modernizacije, ter, da gre pri zadolževanju za pojav, ki nastaja in učinkuje na stičišču osebnih ekonomskih in socialnih razmer, posameznikovih aspiracij in makropodobe družbe in gospodarstva. Omeni, da se je vzrok zadolževanja praviloma pripisoval kriznim razmeram v kmetijstvu kot posledici prodora kapitalizma. Taka obravna pa pojasni, da se je navezovala tudi na nacionalno gibanje in splošen položaj Slovencev kot narodne skupnosti in predstavljanje slovenstva kot kmečkega ljudstva. Sam zadolževanje prepozna kot ekonomsko integracijo slovenskega prostora v globalni ekonomski prostor druge polovice 19. stoletja oziroma kot proces ekonomske in socialne modernizacije. Poudari, da sodobne raziskave za razliko od večine starejše literature prepričljivo kažejo kmete kot aktivne akterje historičnega toka. Da bi povečali donosnost kmetijstva, so se

v procesu ekonomske modernizacije morali prilagoditi tehnološkemu preobratu v kmetijstvu. Nove tehnologije pa da so poleg znanja zahtevale tudi sredstva za potrebne investicije. Razloži, da je tudi socialna modernizacija—posodabljanje življenjskega sloga v smeri meščanskega ideala bivanja, oblačenja in družabnega življenja, predstavljala dodaten izziv z vidika stroškov. Ob tem tudi poudari, da so bili izhodiščni položaji kmetov za modernizacijo odvisni od strukture in velikosti kmetij, kot tudi od osebnostnih lastnosti posameznih kmetov, omike in izobrazbe in njihovega odnosa do napredka. Pove, da sta obseg in struktura kmetije tudi opredeljevala tako vzroke kot tudi višino zadolžitve. Poleg tega pa omeni, da so bile pomembne tudi osebne ekonomske, socialne in materialne aspiracije posameznih kmetij in socialno okolje s prevladujočimi vrednotami in socialnimi praksami. Kot tipičen primer socialne prakse z velikimi negativnimi ekonomskimi učinki omenja dote. Prav tako pove, da se je v slovenskem prostoru o vprašanju dolgov začelo govoriti sorazmerno zgodaj. Že od sredine 19. stoletja se je tem vprašanjem posvečal Josip Vošnjak, saj je želel ugotoviti relativno breme zadolžitve. V poročilu iz leta 1884, v katerem je presojal razmerje med hipotekarnimi dolгови in katastrskim dohodkom kmetov na Kranjskem, je sklenil, da so dolгови presegali katastrski dohodek za približno tretjino. Kot raziskovalca relativnega bremena zadolžitve omenja tudi Frana Trčka, ki glede metodologije za razliko od Vošnjaka ni imel zaдржков. Leta 1963 je Fran Trček ocenil relativno breme zadolženosti za osemdeseta leta 19. stoletja. Ugotovil je, da je bila tedaj približno petina slovenskih kmetov prezadolžena, petina močno zadolžena in petina manj zadolžena; 40 odstotkov pa jih naj ne bi bilo zadolženih. Čeprav so bili kmečki dolгови aktualna politična tema tudi v obdobju do prve svetovne vojne, pa je njihova aktualnost znova začela naraščati po nekaj letih nastanka nove države SHS in z izbruhom velike gospodarske krize. Aprila 1932 so začeli izvajati regulacijo kmečkih dolgov. Kot ugotavlja avtor je bila ta neizogibno pogojena s sanacijo bančnega sistema. Avtor pojasni, da je šele velika gospodarska kriza prinesla potrebno sistematičnost pri proučevanju kmečke zadolženosti. Zbrani podatki, ki jih je pooblaščenca Privilegirana agrarna banka zbirala pri dolžnikih, so razkrili, da je bilo na ravni Slovenije zadolženih 29 odstotkov vseh kmetov. Pokazali so tudi, da je bila podoba zadolženosti na ravni okrajev zelo različna, in, da so se podatki o dolgovih prekrivali z drugimi podatki, s prenaseljenostjo in posestno strukturo. Namreč bolj ko je bila posestna struktura razdrobljena, večji je bil delež zadolženega podeželskega prebivalstva in višja je bila stopnja prenaseljenosti. Podatki so tudi razkrili, da je bilo največ zadolženih kmetov v kategoriji 10–50 hektarjev. Pri njih je bil tudi najvišji delež zadolževanja za produktivne namene. V nasprotju s pričakovanji je popis dolgov razkril, da so bili lastniki skoraj polovice terjatev zasebni upniki, in ne kreditne zadruge, ki naj bi, kot je veljalo prepričanje, »osamosvojile« kmeta. Avtor opozori tudi na pereč problem moralne ekonomije v agrarnih lokalnih skupnostih. Izpostavi, da se je koncept moralne in socialne pravičnosti uveljavljal v preseku dveh skupin pravic, pravic iz dela in lastniških pravic.

V okviru mehanizmov (ekonomske) solidarnosti avtor predstavi tudi značilnosti zadružništva. Poudari, da je zadružništvo na podlagi samoorganiziranja samopomoči

in samoodgovornega obnašanja večinskega dela prebivalstva znotraj kapitalistične ekonomije pomenilo veliko prestrukturiranje ekonomske in socialne moči. Prispevalo je k lažji adaptaciji pretežnega dela prebivalstva v kapitalistično ekonomijo, ker je bilo relativno poceni orodje obvladovanja družbenih in ekonomskih tveganj. Z obdobjem druge svetovne vojne, ki je prineslo okupacijo, z ideološkimi delitvami tudi državljansko vojno, pa pravi, da se je prostor gospodarjenja na podeželju močno utesnil. Dotakne se tudi vprašanja odplačevanja dolgov. Sklepa, da so dolžniki, tako tisti iz italijanske okupacijske cone kot z drugih področij izkoristili priložnost, ki jim jo je ponujala inflacija, in zmanjševali zadolženost.

Za obdobje po drugi svetovni izpostavi tudi problematiko ugleda kmečkega poklica. Več desetletne raziskave javnega mnenja so pokazale, da je kmečki poklic veljal za enega najmanj uglednih v slovenski družbi, saj naj bi bila dvojna aktivnost kmetov, hkrati v kmetijstvu in neagrarnih panogah ter storitvenih dejavnostih, škodljiva. Negativno podobo kmetov prepozna kot posledico različnih socialnih, kulturnih in ekonomskih dejavnikov, pa tudi historičnih izkušenj in splošnega odnosa do kmetijstva in kmetov v daljši časovni perspektivi. Takšno, pa poudari, da je predstavljala kmetijska politika v obdobju komunizma v Sloveniji in Jugoslaviji in položaj zasebnega kmetijskega sektorja v komunistični kmetijski politiki. Poudari, da je bila kmetijska politika po letu 1945 utemeljena na ekonomski, socialni in politični diskriminaciji kmetov. Nadaljnje izpostavi, da so bili gospodarski sektorji deležni neuravnotežene politične in administrativne obravnave. Za kmetijski sektor je bilo značilno, da je imel slabe ekonomske rezultate. Kmetijska politika se je zato v obdobju komunistične ureditve večkrat spreminjala. Pojasni, da se je kmetijska politika opirala na »marksistično interpretacijo«, da kmetje dolgoročno ne morejo obstati kot drobni producenti zaradi procesov koncentracije zemljiškega lastništva in proizvodnje v obliki veleposestev. Izhajalo se je tudi iz teze, da zasebno kmetijstvo odpira možnosti krepitve kapitalističnih odnosov na podeželju. To pa ni bilo v skladu s težnjami komunistične stranke. Osnovni cilj kmetijske politike, kot ugotavlja avtor, je bila odprava kmetov kot posebnega družbenega sloja, kot tudi njihova politična, socialna in ekonomska zamejitev v ozke proizvodne okvire. Pri tem loči dve obdobji kmetijske politike. Prvo zamejuje v čas od agrarne reforme leta 1945 do opustitve kolektivizacije (1953), ko je bila kmetijska politika usmerjena proti kmetom kot posameznikom in družbeni skupini. Drugo obdobje pa vidi kot čas toleriranja kmetov, ko naj bi cilj odstranitve zasebnih kmetov dosegli postopoma z ekonomsko prisilo—s preoblikovanim socialističnim združništvom. Ob tem ugotavlja, da je kmečko vprašanje z radikalnim zmanjšanjem števila kmečkega prebivalstva, ki ga je povzročila urbanizacija, torej prehod v industrijski sektor, izgubljalo naboj. Od srede petdesetih let je hkrati prišlo do liberalizacije zasebnega kmetijskega sektorja. Kmetom sta bili priznani sicer v omejenem obsegu desetih hektarjev pravica do zasebne lastnine zemlje in pravica zasledovanja ekonomskega interesa. Lahko so se tudi tehnološko posodabljali in uveljavljen je bil tudi manj restriktiven davčni sistem. S postopnim širjenjem pravic do zdravstvenega, pokojninskega in invalidskega zavarovanja se je od srede šestdesetih let odvijala poleg ekonomske tudi socialna emancipacija kmetov.

V drugem delu knjige pa avtor pri procesu socialne in ekonomske modernizacije kmetov in kmetijstva izpostavi pomen vseh oblik izobraževanja, formalnih in neformalnih. Pojasni, da je bil dvig izobrazbene ravni na eni strani posledica in na drugi gibalno gospodarske in socialne modernizacije. Utemelji, da je na eni strani šlo od druge polovice 19. stoletja za uveljavljanje načel kmetijske politike, na drugi pa za samoorganizacijo kmečkega prebivalstva (društva, zadruge) z državno spodbudo, na tretji za eksplozijo kmečkega in kmetijskega tiska. Dvig izobrazbene ravni, kot poudarja avtor, je prispeval k uvajanju dosežkov agrarno tehničnega preobrata. Spreminjala se je tehnološka podoba kmetijstva in uvajale so se nove kulture. Kot gibalno spreminjanja strukture poljščin poleg krompirja avtor prepozna koruzo predvsem zaradi visoke donosnosti in vsestranske uporabnosti. Pomen koruze in krompirja kot uvoženih in adaptiranih kultur avtor izpostavi še zlasti pri uravnavanju prehrabnih tveganj, saj sta skupaj prispevala k dolgoročni prehrabni stabilnosti. V nadaljevanju avtor predstavi primere prestrukturiranja posameznih kmetijskih panog, za katere je bilo ključno širjenje izobrazbe. V okviru proizvodnje prehrabnih izdelkov najprej pozornost nameni mlekarški industriji, ki je prva krenila na pot konsolidacije in tehnološkega posodabljanja. Nadaljuje z vinogradništvom in vinarstvom, katera tudi predstavljata sklepni del.

Procese socialne in ekonomske modernizacije kmetov in kmetijstva, predvsem posameznih panog, avtor ponazori tudi s predstavitvami statističnih podatkov in grafičnimi prikazi. Za najnovejše delo Žarka Lazarevića o kmetijstvu in kmečki problematiki lahko zagotovo trdimo, da pomeni pomemben doprinos k poznavanju zgodovine kmetijstva in kmetov z dolgoročne perspektive. Namreč celovito in zaokroženo predstavi procese nenehnega prilagajanja kmetijstva kot dejavnosti in kmetov kot družbenega sloja vsakokratnemu okolju oziroma obdobju. Mikrokozmos podeželskih razmer in razmerij obogati ter ponazori tudi s tankočutno izbranimi vložki del iz vrsti kmečkega romana.

Marta Rendla

ISSN 0350-5774

ZČ | Ljubljana | 76 | 2022 | št. 3-4 (166) | str. 281–565